

Rudolf Filipović

ISTRAŽIVANJE HRVATSKIH DIJALEKATA BILINGVNIH GOVORIKA U NEPOSREDNOM POSUĐIVANJU

1. Kajkavsko narječje jedno je od triju hrvatskih narječja kojim govore naši iseljenici u zemljama engleskog jezičnog područja (SAD, Australija i Novi Zeland). Dosadašnja su istraživanja, iako veoma skromna i ograničena, obuhvatila čakavske i štokavske govore, a kajkavski su govori ostali potpuno neispitani. O dosadašnjim proučavanjima čakavskih govora, u SAD, u mjestu Steelton u državi Pennsylvania i u gradu San Pedro u Kaliforniji izvijestio sam ukratko na »Znanstvenom skupu o čakavskom narječju« (održanom 11—12. listopada 1976). Tada sam iznio i osnovne zadatke moga projekta »Snimanje i proučavanje hrvatskih dijalekata u SAD«.¹

U planu je toga projekta da se snime i istraže govori naših iseljenika koji pripadaju svim trima hrvatskim narječjima: čakavskom, kajkavskom i štokavskom.

Kako je kajkavsko narječje bilo dosad zapostavljeno, dao sam mu posebno mjesto u prvoj fazi moga rada u kojoj na osnovi pilotnoga korpusa želim testirati metodu koju sam izgradio za snimanja i proučavanja naših dijalekata u zemljama engleskog jezičnoga područja. Da bih skupio pilotni korpus i tako omogućio testiranje svoje metode, odredio sam nekoliko mjesta u kojima ćemo obaviti prva snimanja. To su najprije dvije lokacije za kajkavski: jedna u SAD i druga u Australiji. U SAD snimit ćemo naše iseljenike koji govore kajkavski, a žive u gradu Kansas City, u državi Kansas. Tamo su došli iz područja duž rijeke Kupe zapadno od Karlovca iz ovih mjesta: Čabar, Brod na Kupi, Lukovdol, Severin, Lipnik i Ribnik. Među njima ima pripadnika prve, druge i treće generacije. Pripadnici prve generacije govore nešto engleski, a pripadnici treće znaju nešto hrvatskog. To su vrlo povoljni uvjeti za testiranje naše metode.

Druga lokacija u kojoj ćemo snimiti kajkavce, nalazi se u Australiji. Ti kajkavci žive uz rijeku Murray između mjesta Mildure u državi Viktorija i mjesta Barmere u državi Južna Australija. U Australiju su došli dvadesetih godina ovog stoljeća, a njihov je broj tada nešto prelazio 5000 iseljenika.

Od čakavaca snimit ćemo: 1) stanovnike grada Hobokena, u državi New Jersey, gdje žive doseljenici s otoka Suska, i 2) doseljenike s otoka Visa koji žive u kompaktnoj skupini u gradu San Pedru u Kaliforniji.

¹ R. Filipović: »Hrvatski dijalekti u kontaktu s engleskim jezikom na području SAD«, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, JAZU, sv. 5, str. 33—37.

Od štokavaca snimit ćemo poveću skupinu doseljenika iz Dubrovnika i njegove okolice koji žive u sjevernom dijelu Kalifornije. I kod njih ima pripadnika triju generacija pa će nam i ta skupina dobro poslužiti da testiramo svoju metodu snimanja i proučavanja pojedinih govora svih triju narječja.

To je kratki pregled pripremljenih radova na izboru lokacija i govora koje ćemo ljeta god. 1978. snimati. Ali glavni je zadatak ovog referata da iznese osnovne principe metode koju ćemo primjenjivati u tom radu. Već naslov referata pokazuje da naša istraživanja ulaze u područje proučavanja dijalekata u kontaktu, u uvjetima bilingvizma te u okviru neposrednog posuđivanja.

2. U formiranju metode pošli smo od slijedeće osnovne postavke. Kad smo utvrđivali uvjete pod kojima se mogu istraživati hrvatski dijalekti u zemljama engleskog jezičnoga područja, vodili smo računa da se tu radi o neposrednom posuđivanju u kojem je kontakt između dva sustava u dodiru vrlo intenzivan i trajan. Na osnovi takva kontakta stvoreni su povoljni uvjeti za interferenciju i jak utjecaj dominantnog jezika (ujedno prestižnog jezika) na govore naših iseljenika.

Prema tome velika većina današnjih naših iseljenika pripada dvojezičnim govornicima (prema novoj definiciji dvojezičnosti Binara Haugena i drugih). Kontakt koji proučavamo kod naših dvojezičnih iseljenika nije kontakt između dva primarna standardna jezična sustava, američkog engleskog i hrvatskog ili srpskog jezika. To je kontakt između jednog dijalekta američkog engleskog u ulozu dominantnog prestižnog jezika i jednog govora triju hrvatskih dijalekata koje upotrebljavaju naši iseljenici bez obzira kojoj našoj užoj etničkoj skupini pripadali.

Stoga smo se složili s kritičkim osvrtom Dunje Jutronic na opis govora jugoslavenskih emigranata u San Pedru u Kaliforniji,² jer autori te studije (A. Albin i R. Alexander) nisu dovoljno vodili računa o regionalnim govorima iseljenika koje su ispitivali. Glavni im je bio kriterij u izboru da su informanti rođeni u Jugoslaviji i da su došli u SAD kao odrasli ljudi. Zatim su uzeli standardni hrvatskosrpski jezik kao »najbolju generalizaciju koja se može (po njihovu mišljenju) dobiti o različitim dijalektima informanata«, pa su na taj način, ne posvećujući dovoljno pažnje specifičnim osobinama pojedinih dijalekata i uspoređujući govor informanata sa standardnim jezikom, previše generalizirali neke pojave i tako došli do pogrešnih zaključaka.

3. U jednoj svojoj prijašnjoj studiji³ pokušao sam pokazati da je utjecaj prestižnog jezika toliko jak da vodi takozvanom »jezičnom pomicanju« (*language shift*), čiji je krajnji rezultat napuštanje i iščezavanje dijalekta u toj sredini. Taj proces nije ograničen samo na neke etničke skupine u zemljama engleskog jezičnoga područja, već je tipičan za sve jezike, dijalekte i govore koji se nađu u takvim uvjetima.

² Dunja Jutronic: »Jedna studija o govoru naših iseljenika u San Pedru u Kaliforniji«, *Čakavska rič*, Split 1975, V, br. 2, str. 67—77.

³ R. Filipović: »Očuvanje materinskog govora naših iseljenika u SAD pod pritiskom jezika prestiža«, u zborniku: *Iseljeničtvo naroda i narodnosti Jugoslavije i njegove uzajamne veze s domovinom*. Zavod za migracije i narodnosti, Zagreb 1978, str. 530—539.

Taj sam proces prikazao u formuli koja ilustrira tri stadija razvoja kod iseljenika: 1) put do bilingvalnosti; 2) stanje bilingviteta, i 3) jezično pomicanje ili gubljenje dijalekta:

$$\text{I stadij} = (\text{H}+) : (\text{AE}-)$$

$$\text{II stadij} = (\text{H}+) \rightarrow (\text{H}-) : (\text{AE}-) \rightarrow (\text{AE}+)$$

$$\text{III stadij} = (\text{H}-) : (\text{AE}+)$$

Ta tri stadija daju nam neke važne odrednice u primjeni naše metode i u organizaciji snimanja, a još više u opisu i proučavanju snimljenog materijala. Ako povežemo stadije u formuli s generacijama iseljenika, vidjet ćemo da prvi stadij uglavnom predstavlja najstarije pripadnike prve generacije iseljenika, da drugi stadij odgovara drugoj generaciji, a treći stadij se javlja kod treće (ne uvijek) i četvrte generacije.⁴

Primjena je te formule u analizi generacija pokazala da proučavanja hrvatskih dijalekata moramo bazirati na takozvanom »bilingvalnom dijalektu«,⁵ koji je prisutan kod naših iseljenika. To znači da bilingvalni govornik nekoga dijalekta pokazuje slijed promjenljive govorne kompetencije, koja se može izraziti u neograničenom broju stadija jer predstavlja točke u kontinuumu od jednog sustava k drugome.

Drugi stadij naše formule:

$$\text{II} = (\text{H}+) \rightarrow (\text{H}-) : (\text{AE}-) \rightarrow (\text{AE}+)$$

pokazuje jednu karakterističnu pojavu u bilingvalnom jezičnom ponašanju: u toku postepenoga prihvatanja novog koda javljaju se pojave gubljenja elemenata materinskoga govora. To znači da bilingvalni govornik nekoga dijalekta u takvoj sredini usvaja prestižni dominantni jezik na račun materinskoga govora. Taj proces može ići (a i ide u mnogim slučajevima) do treće faze naše formule, $(\text{H}-) : (\text{AE}+)$, tj. do zadržavanja samo prestižnog jezika.

4. Da bismo testirali i dokazali tu teoretsku pretpostavku na našem pilotnom korpusu i onda je unijeli u metodu rada čitava projekta, mijenjamo dosadašnji način snimanja govora etničkih skupina koji se sastoji u snimanju samo materinskoga govora. Kako su naši iseljenici najmanje na prijelazu iz prvog stadija u drugi, a velika većina već i u drugom stadiju, što znači da su dvojezični govornici, moramo dobiti ne samo materijal na njihovu materinskom jeziku već i na prestižnom jeziku, američkom engleskom. Stoga ćemo svakog informanta snimati dva puta: prvi put pri upotrebi materinskoga govora,

⁴ »Prvu generaciju« čine stari doseljenici koji su rođeni u staroj domovini i došli su u SAD direktno iz stare domovine. Pripadnici »druge generacije« rođeni su u SAD od roditelja koji pripadaju prvoj generaciji. »Treća generacija« rođena je od roditelja pripadnika druge generacije, a »četvrta generacija« od roditelja koji pripadaju trećoj generaciji.

⁵ Taj je termin uveo Einar Haugen u svojim radovima o bilingvizmu. Usporedi i: Elizaincin, Adolfo (1976): »The Emergence of Bilingual Dialects on the Uruguayan-Brazilian Border«, *International Journal of the Sociology of Language*, 9, 123—134.

Fishman, Joshua A. (1967): »Bilingualism With and Without Diglossia; Diglossia With and Without Bilingualism«, *Journal of Social Issues*, XXIII (2): 29—38.

a drugi put pri upotrebi engleskog, bez obzira u kolikom opsegu vlada prvim ili drugim kodom.

Cilj je takvoga našeg snimanja jasan. Naša će se proučavanja pojedinoga govora hrvatskih dijalekata vršiti uvijek tako da su oba koda povezana govornikom, kako bismo vidjeli koliko se mogu uočiti i registrirati komplementarni procesi stjecanja u individualnoj svijesti govornika jednoga koda na račun gubljenja drugoga. Govor naših bilingvnih iseljenika postaje bilingvalni dijalekt u kojemu se javljaju neke interesantne pojave u toku njegove duže upotrebe. Einar Haugen je utvrdio, ispitujući govore norveških iseljenika koji su proveli duže vremena u SAD i postali bilingvi, da takvi govornici postupno gube lakoću izražavanja u materinskom jeziku. To je prva zabilježena osobina koja se javlja u bilingvalnom dijalektu, pa ćemo o njoj i mi voditi računa.

Pregledavajući snimke raznih dijalekata kod bilingvnih govornika, primijetio sam i druge pojave koje ilustriraju drugi stadij (H+) → (H-), tj. gubljenje nekih elemenata materinskoga govora na račun izgradnje drugoga (AE-) → (AE+). U svom (materinskom) govoru takvi bilingvni govornici upotrebljavaju pojedine riječi iz prestižnog jezika umjesto postojećih riječi u njihovu materinskom govoru. Tu pojavu zaboravljanja riječi svrstavamo u osobine bilingvalnoga dijalekta. Osim toga javljaju se slučajevi da bilingvni govornici gube sposobnost razlikovanja nijansa značenja riječi u bilingvalnom dijalektu. Trebat će također ispitati da li takvi govornici rjeđe ili nikako ne upotrebljavaju složene rečenične strukture. Možemo očekivati da će nam mnogo veći materijal u pilotnom korpusu pružiti više boljih pa čak i novih primjera za potvrde i ilustracije bilingvalnoga dijalekta.

Druga snimka, tj. snimka američkog engleskog iz usta našeg iseljenika, poslužiti će nam da istražimo podrijetlo struktura koje se ne uklapaju u sustav materinskoga govora, a javile su se u bilingvalnom dijalektu. Hoćemo vidjeti da li se te strukture pojavljuju u onom obliku prestižnog jezika kojim se služi u govoru naš informant. Analiza te snimke omogućit će nam također da proučimo i jednu dosad potpuno zapostavljenu i neispitanu pojavu: utjecaj materinskoga govora na prestižni dominantni jezik kako ga je usvojio naš iseljenik. Ta ćemo istraživanja vršiti samo na informantima druge i treće generacije, jer su oni kao bilingvi već i govornici engleskog jezika.

5. Sociolingvistika bi pojave koje mi želimo proučavati prikazala kao »izgradnju« drugog jezika, koja djeluje na »razgrađivanje« prvog jezika. Bilingvni se govornik u novoj društvenoj sredini razvija u novu osobu pa na neki način »prerađuje« svoj prvi jezik da odgovara novim potrebama. Proučavajući bilingvalnu interferenciju u govorima naših iseljenika svih triju dijalekata nastojimo pokazati kako je jedan govor ili dijalekt »prerađen« stoga što koegzistira s nekim drugim jezikom ili dijalektom u bilingvalnom govorniku.

Kako interferencija dvaju aloglotskih sistema zahtijeva posve drugačiji pristup analizi dijalekata nego što to traži interferencija dvaju idioglotskih sistema koji dolaze u kontakt kod miješanja dijalekata jednog jezika, morali smo izgraditi metodu koju smo u referatu opisali a koju ćemo na terenu testirati i potvrditi.